

ՖԻՆԼԱՆԴԻԱ

Ֆինլանդիա *) կոչւում է այն երկիրը, որ տարածւում է Ֆերոական Ռուսաստանի հիւսիս-արեւմտեան անկիւնում: Այդ երկիրը իր անունը ստացել է բնակիչների անունից՝ «Fin» կամ «Finn» բառից և երկիր նշանակող «Land» բառից, որով և կազմուել է «Fin-land» կամ «Finn-land» անունը: Իրանք բնակիչները իրանց երկիրը կոչում են «Suomi» կամ «Suomenmaa», այսինքն Սուոմի երկիր:

Ֆինլանդիան բռնում է 371,48 քառ. կիլոմետր տարածութիւն և իր ամբողջութեամբ քարաժայռային բարձրութիւն է ներկայացնում: Հիւսիսից Սքանդինաւեան լեռների շարունակութիւն կազմող մի փոքրիկ լեռնաշղթայ ուղիղ դէպի հարաւ գալով բաժանւում է բազմաթիւ մանր ճիւղերի և տարածւում է ամեն կողմ և աւելի հարաւ՝ ծովափում փոխւում է փոքրիկ հարթութիւնների:

Ամենամեծ բարձրութիւնը 400 ոտաչափ է ծովի մակերևոյթից: Այդ բարձրութիւնները, ինչպէս ասացինք, մանր շղթաներ են, որոնցից աչքի ընկնողն է Մանսելկէ:

Հնումը Ֆինլանդիան համարեա ամբողջապէս սառցապատ է եղել: Սառուցի ահագին կտորները ժայռերից ցած սահելով փշրտել են ժայռերի մասերը և կազմել աւազային կամ կաւային հող: Ներկայումս հողային մասերը աւելի շատ են հարաւային կողմում, մանաւանդ հարթութեան վրայ:

Շնորհիւ իր աշխարհագրական դիրքերին Ֆինլանդեան աւելի լաւ է ոռոգւում մանաւանդ հարաւային մասերում: Ամառ թէ ձմեռ ժամանակ առատութեամբ փչում են հարաւային տաք հոսանքներն Բալտիկ ծովից: Պէտքէ ասել որ առատ խոնաւութիւնը Ֆինլանդիայում անձրեւի փոխարկուելով չի ծծ-

*) Օգտուել եմ հետեւալ աշխատութիւններից. Протопоповъ „Финляндія“, Майковъ „Путев. по Финл.“, Ноавіусъ „Торг. снош. Финл.“, И. Андреевъ «Финляндія» և մի քանի ամսագրական յօդուածներից:

ւում երկրի ներսը, այլ ֆնում է բարային մակերևոյթի վրայ և կազմում մանր մուկեր լճեր ու ճահիճներ, որոնց թիւը 4000-ից անցնում: Ֆինլանդիայի ամբողջ տարածութեան մօտ 120/0 ծածկուած է ջրով: Լճերից նշանաւոր են՝ Էնարէ, Նեսի-Նրվի, Պէյնէ և Սայմա: Վերջինս Ֆինլանդիայի ամենամեծ լիճն է:

Գետերը ընդհանրապէս քիչ են, իսկ եղածներն էլ շատ քիչ բացառութեամբ արագահոս են, սըրնթաց և նաւարկութեան համար անպէտք: Գետերից նշանաւոր է Թու-նէօն՝ Շվեդ-Նորվեգիական սահմանի վրայ, Կիւմէն, որը 1741—1809 թիւը ունաց և Ֆինլանդիայի սահմանն էր կազմում, Վօօքսա՝ Իմմատրա ջրուէժով: Այդ բոլոր գետերը, ինչպէս ասացի, անյարմար են նաւարկութեան համար, բայց օգտակար են ջրաղացների և գործարանների համար:

Նաւարկութեան նպատակով շատ մեծ խնամքով ջրանցքներ են փորուած, որոնցից նշանաւոր է Այմեան ջրանցքը, որը փորուել է 1856 թուին և միացնում է Սայմա լիճը Ֆիննան ծոցի հետ:

Ֆինլանդիայի կլիման համարեա չոր է, մանաւանդ հիւսիսային մասերում, որտեղ տաք քամիները չեն հասնում. այլ ընդհակառակը այդտեղ փչում են հիւսիսային Սառուցեալ ովկիանոսի ցուրտ քամիները: Չնայած դորան, Ֆինլանդիայի կլիման աւելի բարեխառն է, քան նոյն լայնութեան տակ գտնուած ուսական նահանգների կլիման: Միջին ջերմութիւնը հաւասարուած է +5° և—10°, իսկ հիւսիսում ցրտութիւնը հասնում է—48° C.: Ձմեռը սովորաբար տևում է 6—8 ամիս:

Ասացինք որ նրա մակերևոյթը համարեա ամբողջապէս ժայռային է: Բայց պէտք է նկատել և այն, որ երկրի մի մասը ծածկուած է անտառներով, որոնք ժամանակի ընթացքում երկրի հողը աւելի լաւայատուկ և բերրի են դարձնում:

Երկրի հիւսիսային մասերը ծածկուած են հիւսիսային երկրներին յատուկ մաժուռով: Դրանից հարաւ սկսում են անտառները, որոնք մեծ տեղ են բռնում և տարածւում են համարեա ամբողջ երկրում դէպի հարաւ: Ամբողջ երկրի 2/3 մասը միայն անտառներն են բռնում: Բոլոր ծառերն էլ փշատերև են, սոճիներից, եղևնիներից և այլ նման ծառերից: Պատահում են և ուռենիներ: Հարաւ արևմտեան մասում այդ ծառերը փոխւում են և տեղ տեղ պատահում են չինարի, լօրենի կաղնի և այլն:

Իսկ հարաւային դաշտային հարթութիւնները ծածկուած են մարգագետիններով և արտերով:

Տնային կենդանիներից նշանաւոր է հիւսիսային եղջերուն, որը ընտանեցրուած է և լծում են սահնակներին:

Ֆինլանդացիները իրանց երկրի անունով իրանց կոչում են Suomalaiset, այսինքն սուօմալացիներ: Ֆինլանդացիները կամ սուօմալացիները Ֆինլանդիա են եկել 800 թ. Ք. յ. Դոքա հաւանական է որ ազգերի գաղթի ժամանակ եկել են միջին Ասիայից և բնակուել Վոլգայի ու արեւմտեան Դվինայի մէջ, որտեղ աճելով բնականաբար խտացել և ընդարձակուել են դէպի այդ կողմը: Այստեղ էլ իհարկէ դուրս են վանել բնիկ ժողովրդին, ըստ ամենայն հաւանականութեան այժմուայ լափլանդացիներին, որոնք ժամանակի ընթացքում քչացել են, իսկ միացորդները բաշուել են դէպի հիւսիս, որոնց հետքերը եւրեւմ են այժմ:

Ֆինները ապրելով այդտեղ ամենից առաջ ծանօթացել են շվեդների հետ: Կարծւում է, որ թէև VIII և IX դարերում արդէն այդտեղ նոքա պատահում են շվեդներին, բայց իսկական շվեդական կառավարութեան հետ ծանօթացել են 1362 թուին:

Մարդարանական հետազօտութիւնները ֆինների վերաբերմամբ բերել են այն եզրակացութեան, որ դոքա կազմում են մի առանձին ֆինն-ուգորեան ցեղ, որի մէջ են մտնում ունգարացիները, վագուլները, չերեմիսները, էստերը, և այլ շատ ցեղեր, որոնք այժմ էլ ցրուած են Ներպական Ռուսաստանի հիւսիսային և միջին շատ նահանգներում: Այժմ Ֆինլանդիայում եղած ֆին ցեղը բաժանւում է երկուսի. թաւաստներ կամ արեւմտեան ֆիններ և կարելներ կամ արեւելեան ֆիններ:

Թաւաստները (մօտ 1,200 հազ.) կարճահասակ են, ամբակաղձ, մեծ և երկար գլխով, փոքրիկ աչքերով, երկար քթով, դարձացած կզակով: Երեսի գոյնը սպիտակ է, երբեմն միայն դեղնաւուն: Մազերը շէկ են, բեղերն ու միրուքը նոսր: Ֆինլանդացու արտաքինին համապատասխան է և նրա ներքինը՝ բարոյական. նրանք լուրջ են, հակուած դէպի միայնութիւնը: Աչքի են ընկնում իրանց աշխատելու ընդունակութեամբ: Ապրելով կենդրոնական արեւմտեան մասում նրանք կազմում են բնակչութեան մեծ մասը և տիրապետող ոյժ են կազմում ամբողջ երկրում, բայց զուրկ են այն ընդունակութիւններից, որ ունեն կարելները: Տաւասթները մոռացել են իրանց ազգային-անցեալը և չունին ժողովրդական այն յիշատակարանները, առասպելներն ու աւանդութիւնները, որոնցով աչքի են ընկնում կարելները:

Կարելները (մօտ 800 հազ.) դէմքը սուր է, մազերն ու աչքերը մութ են, կզակը աւելի քիչ է զարգացած: Նոքա աչքի են ընկնում իրանց առևտրական և ճանապարհորդական ընդունակութեամբ, բայց համեմատաբար անհոգ են և աւելի քիչ գործունեայ: 1741—43 թ. Ռուսաստանից այստեղ է անցել ճորտութիւնը, որ մինչև այժմ իր հետքերն է թողել այս ժողովրդի մէջ:

Բացի այս երկու գլխաւոր ցեղերից կան և այլ ֆինն ցեղեր, որոնցից յայտնի են սաւօններն ու էստերը, որոնք ապրում են կենդրոնական և հիւսիս—արևմտեան ափերում: Ներանցից սաւօնները իրանց որոշ ընդունակութիւններով և մանաւանդ կենցաղով յիշեցնում են կարելներին, բայց աւելի զարգացած են և աշխատասէր. իսկ էսթերը—զարգացած, նախաձեռնող և անկախասէր մարդիկ են:

Ֆինլանդական հեղինակներից մէկը Զ. Թոփելիուսը իր «Ֆինլանդիան XIX դարում» գրութեանում նկարագրում է իր հայրենակիցներին հետեւեալ կերպով. «Ընդհանուր բնորոշիչ գծերն են հանդիսանում՝ անխորտակելի, տոկուն, կրաւորական ոյժը, խոնարհութիւնը, հաստատակամութիւնը: Նրա հահակաւ կողմերն են՝ դանդաղ, հիմնաւոր, խոր մտածողութեան պրոցեսը, որից և ուշ ծնող, բայց անսանձելի զայրոյթը, հանգստութիւն մահուան տաճնապում, զգուշութիւն երբ տաճնապը անցած է. սակաւխօսութիւն, որը փոխում է յետոյ անսանձ խօսքերի հեղեղի. հակումն՝ սպասելու, ծածկելու, բայց ապա յաճախ հակառակ վռնդումն: Հաւատ դէպի այն ինչ հին է և յայտնի, կասկածանք դէպի նորը, ճշտութիւն դէպի պարտականութիւնը, օրէնքը. սէր դէպի ազատութիւնը, հիւրասիրութիւնը, ազնւութիւն և խոր ձրգտումն դէպի ներքին ճշմարտութիւնը, պատած անկեղծ, բայց աւանդական խօսքերով, Աստուծոյ վախով: Ֆիններ ճանաչում է իր պահեցողութեամբ, փակուածութեամբ և անխաբարրդանութեամբ: Ժամանակ է պէտք, որ նա դառնայ դիւրահաւատ, բայց այն ժամանակ նա դառնում է հաւատարիմ ընկեր: Նա յաճախ յետ է մնում, յաճախ կանգ է առնում ճանապարհի մէջ... Լռում է այնտեղ, որտեղ լաւ կը լինէր՝ խօսէր, բայց ժամանակին խօսում է այնտեղ, որտեղ լաւ կը լինէր՝ լռէր: Նա աշխարհի մէջ ամենալաւ զինուորն է... Նա երբեմն տեսնում է ոսկին ոտի տակ, բայց չի համոզւում վերցնել. նա աղքատ է մնում այնտեղ, որտեղ ուրիշները հարստանում են»:

Բացի ֆիններից ֆինլանդիայում կան և շվեդներ, ուսներ և գերմանացիներ:

Վերջին վիճակագրութեան համաձայն ֆինլանդիայում կա մօտ 3 միլիոն բնակիչ: Ըստ ազգութեան այդ բնակիչները հետևեալ կերպով են բաժանուում:

Ֆիններ՝	2,169,000	Գերմանացիներ՝	1,790
Շվեդներ՝	341,500	Լափլանդացիներ՝	1,150
Ռուսներ՝	7,000	Բոշաներ՝	1,551

Սրանցից ուսները բացառապէս ապրում են քաղաքներում և պարապում են մանրամասնութեամբ, պարտիզպանութեամբ և արհեստներով:

Գերմանացիները գլխաւորապէս ապրում են Հելսինգֆորսում և Վըրերգում: Այնտեղ նրանք պարապում են վաճառականութեամբ:

Հրէաները, 1889 թ. կանոնադրութեամբ միայն մի քանի քաղաքներում իրաւունք ունեն ապրելու: Այդտեղի լրագիրները նոյն իսկ որոշ ագիտացիա են անում ընդդէմ հրէաների: Մի երևոյթ, որ նսեմացնում է ֆինլանդական, քաղաքակրթութեան անունը:

Լափլանդացիները ապրում են հիւսիսում և պարապում են գլխաւորաբար ծովային կենդանիներ որսալով և եղջերուապահութեամբ:

Բոշաները իրանց յատուկ սովորութեամբ դեռ թափառական կեանք են վարում, այն էլ գլխաւորապէս արևելեան մասում:

Ֆինլանդիայում գիւղական հասարակական շէնքերը, հասարակական հաստատութիւնները, դպրոցները աչքի են ընկնում իրանց չափազանց մաքրութեամբ: Ամենահասարակ գիւղացու տունը ներկայացնում է չտեսնուած արդ ու զարդով: Այդտեղ իսկոյն աչքի է ընկնում ֆին գեղջկուհու խնամոտ ընդունակութիւնը: Սենեակը կահաւորուած է պարզ, յատակը ներկուած է, աթոռներն ու սեղանները շարուած են կարգով: Սեղանների վրայ դրուած է ժամացոյցը և այլ զարդարանքներ: Այսպէս է հողատէր գիւղացու տունը, իսկ հողագուրկ գիւղացին ընդհակառակը մինչև այժմ էլ տանջւում է մանր, անձուկ և կեղտոտ խրճիթներում: Վատ է և քաղաքային բանուորի վիճակը:

Հագուստի մասին որոշ ոչինչ չէ կարելի ասել: Տղամարդիկ հագնւում են եւրոպական սովորական զգեստ, իսկ գիւղացիները ազգային յատուկ և աշխատանք չարգելող հագուստ: Հիւսիսային մասում լափլանդացիները հագնւում են զանազան մորթիներից կարուած շորեր: Կանայք ընդհանրապէս սիրում են սև հագնել և գլուխներին էլ թաշկինակ կապել:

Ֆինլանդիայում պէտք է նկատել որ բնակչութիւնը աւելի լաւ է կերակւում, քան Ռուսաստանում: Սև հաց, ձուկ, գետնախնձոր, միս, իւղ—սովորական սնունդ է կազմում իւրաքանչիւր ֆինլանդացու համար: Մանաւանդ շատ են գործ ածում ձուկ և կաթ ու կաթից պատրաստած ուտելիքներ:

Աւելի լաւ են կերակւում մանաւանդ քաղաքներում: Ներանք գործ են ածում սուրճ, որ առանց խտրութեան հասակի ու տարիքի, խմում են օրեկան մի քանի անգամ:

Համարեա բոլոր քաղաքներն ու գիւղերը կապուած են իրար հետ պոստային հաղորդակցութեամբ: Արօ, Թաւաստգուս և Վըրբորգ քաղաքների ճանապարհները շինուած են 1556 թ. Այդ ճանապարհներոց շատերը շինուել են շվեդների նախաձեռնութեամբ: Ժանապարհները աչքի են ընկնում մաքրութեամբ, և ջրանցքների շնորհիւ ցեխ չի գոյանում, որովհետև ջուրը ծրծուած է այդ ջրանցքների մէջ: Բացի դրանից տեղային ժողովուրդը պարտաւոր է տարէնը մի քանի անգամ մաքրել այդ ճանապարհը, մանաւանդ ձմեռը, երբ ձիւնը ծածկում է ճանապարհները:

Նրկաթուղային գծերը տարէց տարի հսկայական քայլեր են անում: Ժանապարհները պատրաստուած են շատ խնամքով, բայց գնացքները դանդաղաշարժ են: Ոստիւ հսկւում է ուղարկուած ապրանքները չկորչելու վրայ:

Նաւազնացութիւնը նոյնպէս պակաս չէ զարգացած: Նաւերը կանգնում են ամենահասարակ նաւակայաններում անգամ և վերցնում են ամեն տեսակ իրեր, ապրանքներ փոխադրութեան համար:

Ֆինլանդիայի համարեա ամեն մի գիւղ պոստ է մըտնում: Պոստը բաց է համարեա ամբողջ օրուայ ընթացքում: Փող կամ որևէ ծրար ստանալու համար ոչ մի հաստատութիւն կամ երաշխտուորութիւն չէ պահանջում: Մի երևոյթ, որ պարզում է ժողովուրդի բարոյական կողմը, բարոյական հոգին: Պոստի կողմից Ֆինլանդիան առաջ է կանգնած Ռուսաստանից, այսպէս, օրինակ, 1892 թ. կազմած վիճակագրութեան համաձայն, հետեւեալ պատկերն ենք ստանում:

Անգլիա

Շվեդիա Ֆինլանդ. Ռուս.

Մի պոստային հիմար-				
կուլթեան ընկնում է	16, 1	167,0	675,	3532,4. քիլ. տարած.
» » Բնակչին 1956		1829	4495	18895
Միշին թուով փոստա-				
յին ուղարկած իրերը				
100 մարդու վրայ	5,302	1367	424	177

Բացի պոստից այնտեղ համարեա ամեն մի բնակարանի մէջ մտցրած է հեռախօս: Ֆինլանդիայում հեռախօսը աւելի անհրաժեշտութիւն է ներկայացնում քան Անգլիայում կամ Ֆրանսիայում: Ամեն մի բաղադրում հեռախօս կայ, որից օգտուելու համար ամբողջ տարին պէտք է վճարել 42—25 ր.: Հեռախօսով միացած են նաև բազմաթիւ բաղադրներ, աւաններ, խանութներ, գործարաններ և այլն: Հեռախօսը գործածական է մանաւանդ ձմեռուայ ցրտի և աշնանային ու գարնանային ամպերի պատճառով:

Այստեղ պէտք է նկատել, որ Ֆինլանդացին շատ ուրախ բնաւորութեան տէր մարդ է: Նա առանձնապէս սէր է տածում դէպի երգեցողութիւնը, մանաւանդ ժողովրդական երգերը, որոնք գործածական են միայն արևելեան մասում, իսկ արևմտեան մասում սովորութիւնը չկայ և վաղուց տեղի է տուել նոր երգերի:

Ֆիննական ամենամեծ ժողովրդական երգարանն է «Kä levala», որը իր մէջ պարունակում է 22,805 տուն ժողովրդական երգ: Կայ և մի այլ երգերի ժողովածու՝ Kanteletar անունով: Kantele մի յատուկ ազգային նուագարան է, որով նուագում են այդ երգերը: Իսկ tar կը նշանակէ աղջիկ, որից կազմում է Kanteletar, այսինքն Kantele-ի աղջիկ: Աւանդութիւնը պատմում է, որ այդ նուագարանի շինողը երգիչների թագաւոր Վէյնէմոյնէն է և իբր թէ նուագարանը այնպիսի բաղդի ձայներ է հանում, որ բոլոր կենդանիները և նոյն իսկ օդային ջրային ու հողային ոգիները հաւաքւում են լսելու, նոքա լսելով նուագարանի գեղգեղանքը բոլորն էլ արտասուում են, որից և արտասուում է ինքը, երգիչների թագաւորը, բաղդաւոր Վէյնէմոյնէն:

Պարապմունք.

Ֆինլանդացիները միւս ազգերի պէս ժամանակի ընթացքում սկսել են օգտուել իրանց երկրի բնական բերքերով:

Ֆինլանդացիք այժմ էլ պարապում են երկաթէ հանքեր մշակելով: Դեռ հնումը, ինչպէս յիշուած է Kaleval-ի մէջ, Իլ'մա-րինին հերոսը դարբին էր և երկաթից զանազան գործիքներ էր պատրաստում, մանաւանդ որսորդական և պատերազմական գործիքներ: Բնակիչները այդ երկաթը սկզբում ձեռք էին բերում լճերից, իսկ աւելի ուշ ժամանակներում, մանաւանդ շվեդական գերիշխանութեան ժամանակ, սկսում են գործ ածել և լեռներից ձեռք բերածը: Դեռ ժէ դարում սկսում են հիմնել երկաթագործարաններ: Առաջին երկաթէ հանքը բացուել է 1540 թ. Նիւլանդիա նահանգում Օեամօ անունով: 1616 թ. պետական զանձարանի ծախքով կառուցուեց ձուլիչ վառարան և դարբնանոց Սվարտօյում: Այդ դարուց սկսած կարճ ժամանակում մօտ 10 երկաթագործ գործարաններ հիմնուեցան: Յաջորդ դարում ռուս-շվեդական պատերազմների ժամանակ այդ գործարաններից մի քանիսը դադարեցին, բայց հետեւալ դարում (XIX) այդ գործարանները աւելի ևս կատարելագործուեցան: Այդպիսի գործարաններ քանի գնում աճում են. 1895 թ.-ին արտադրել են 48,538 տոնն երկաթ:

Այնտեղ բացի երկաթից մշակում են և պղինձ, անագ և մասամբ արծաթ: 1757 թ. բացուեցան Օրիարվեան բովերը: Ներկայումս անագի ամենամեծ բովն է Պիլրկիարանտան: Անագի կողմից Ֆինլանդիան նշանաւոր է Ռուսաստանում, որովհետեւ վերջինիս ոչ մի մասում անագ չէ գտնուում: 1850 թ. մինչև 1893 թ. ընդամենը 45 տարուայ ընթացքում հանուած է 5,195 տոնն պղինձ (322,090 փ.) 425 տոնն անագ (22,350 փ.) և 7,600 կիլոգրամ արծաթ. (մօտ 464 փ.):

Լափլանդիայում Սվալօ գետի հովտում կան նոյնիսկ ոսկու բովեր: Այդտեղից 1870—1895 թ. ընդամենը 25 տարուայ ընթացքում իւրաքանչիւր տարի հանուել է 4,100—57,00 գրամ ոսկի, միջին թուով տարին 15,900 գրամ: Այդ հանուած ոսկին արժէ 1.325,355 ֆինն. մարկ ¹⁾, որ հաւասար է մօտ 503,635 ռուբլու:

Մետաղ շինող մեքենայագործարանը հիմնուել է առաջին անգամ 1837 թ. Ֆիսկարսում և 1895 թ. ընդհանուր գործը հասել է 22,400,000 մարկի, որը կը լինի 8,519,000 ռ.: Այդ գործարաններում բանող բանուորների թիւը հասնում էր 8918 մարդու դեռ 1895 թ.:

Ֆինլանդական ժողորդի ամենամեծ սլարապմունքը պէտք է համարել անտառային արհեստը: 1895 թ. եղել են այդպիսի

1) Ֆիննական մարկը=ռուսական 38 կոպ.

427 արհեստանոց և կտրուած է եղել $14\frac{1}{2}$ միլիօն գերան, որ արժէ 40,500,000 մարկ և որը կը լինի 15,390,000 ռ.: Գլխաւոր արհեստանոցներն են Վըբօրգ, Բիերնբերգ և Կոտկա քաղաքներում: Բիերնբերգը ընկած է Գուլմօ գետի ծով թափուելու տեղում, իսկ Կոտկան՝ Գիւմենի գետաբերանում: Այդ գետերով ծառերը հաւաքուած են արեւմտեան և միջին Ֆինլանդիայից և ամբարւում այդտեղ: 1895թ. են այդ արհեստանոցներում գործում էին 12,000 բանուոր: Այդ նոյն թուին արհեստանոցները տուել են 16 միլիօն մարկ արժողութեամբ արտադրութիւններ. որը կը լինի 6 միլիօն լուբլուց աւել:

Սկզբում արդէն ասացի թէ որքան ընդարձակ են անտառները Ֆինլանդիայում: Հէնց այդ հանգամանքն է, որ անտառային արհեստը այդպիսի զարգացման է հասել և պէտք է ասել, որ քանի գնում աճում է աւելի մեծ չափով:

Ֆինլանդիայում անտառը կտրտւում է որոշ կանոնով, որոշ սխտեմով, և ոչ թէ աֆայէս վայրի վերոյ ինչպէս մեզանում: Անտառը բաժանում են բազմաթիւ կտորների և իւրաքանչիւր տարի կտրում են մի բաժանմունքը: Մինչև յաջորդաբար բոլոր բաժանմունքները կտրտել տւում է տասնեակ տարիներ, որի ընթացքում նոյն յաջորդութեամբ էլ կրկին աճում են և բունում կտրած տեղերը: Ահա այս է պատճառը, որ չնայելով անտառային արհեստի հսկայական աճելուն, այնուամենայնիւ անտառները չեն վերջանում և նոյն իսկ առաջուանից չեն էլ քչանում:

Մովափերին կան գերանների և տախտակների ամբարներ: Բոլոր քաղաքներում համարեա գետերի և ջրանցքների միջոցով այդտեղ են հաւաքուած անտառներից կտրած ծառերը, որտեղից և շոգենաւերով արտահանւում են արտասահմանեան երկիրները: Այս արհեստը արտահանութեան ամենամեծ մասն է կազմում: Ամբողջ արտահանութեան 450/0-ը միայն փայտեղէն է:

Բացի այդ, ընակիչները ծառերից ժողովում են կուպր, խէժ, բեկնի իւղ և այլն: Սրանք ամբողջ արտահանութեան 1,50/0, են կազմում:

Անտառային այդ բերքերով սկսել են զբաղուել անյիշատակ ժամանակներից: XVII դարում կուպրը վաճառականութեան ամենաշահաւէտ ապրանքն էր:

Հողագործութիւնը Ֆինլանդիայում դանդաղ է աճել, որովհետև հողի պակասութիւնը խոչնդոտ է հանդիսացել: Ընթերցողը արդէն գիտէ թէ ինչպիսի անյարմար մակերեսոյթ ունի Ֆինլանդիան:

Վաղուց աշխատասէր ֆինլանդացիներն ճգնել և ճգնում է իր քրտինքով ջրել և բերրի դարձնել հայրենի երկրի քարա-
ժայռերը: Տարիներ շարունակ նա հազիւ է կարողացել հաւա-
քել և մաքրել ժայռերի կտրտուածքները և յարմար հող պատ-
րաստել: Տարիներ շարունակ նա իր բազուկներով կռուում է
կիսուած քարերի հետ և, չնայած այդ տաժանելի չարչարան-
քին, շատ քիչ է յաջողուել: Բայց ֆիններ յուսահատուել չգիտէ,
այլ շարունակում է գործել: Նա շարունակ աշխատում, մաք-
րում է քարերը, հեռացնում է ժայռային կտորտանքները: Բայց
նա այդքանով չէ բաւականանում, նրան հարկաւոր է հող, որ-
տեղ պիտի ձգի իր յուսատու սերմերը և ահա նա շուտով ըս-
կըսում է կռուել ճահիճների հետ, որոնցով բաւական հարուստ
է ֆիննի հայրենիքը: Նա ամեն տեսակ միջոցներ ձեռք է առ-
նում միայն թէ կարողանայ ցամաքեցնել ճահիճները, և նրան
յաջողում է այդ:

Բացի դրանից, նա յանձն է առնում և մի այլ աշխատանք:
Անտառի որոշ մասերը կտրտում է, թողնում է այդպէս մի
տարի և ապա վառում է ծառերի մնացորդները: Վերջիններս այ-
րուելով փոխւում են մոխրի: Ապա արօրով հերկում է հողը մի
քանի անգամ և յետոյ սերմում: Մի քանի տարի ևս և հողը
բերրիանում է: Այդպիսի տեղերը աւելի ևս հաստատուն և
մասամբ բերրի դարձնելու համար երկրորդ տարին խիտ են
ցանում. արմատները և թափթփուած տերեւները ժամա-
նակի ընթացքում փթում են և հողը լաւալատուկ դարձնում:
Թէ որպիսի չարչարանք է կրում ֆինլանդացին դաշտային
աշխատանք անելուց—այդ անասելի է: Իսկ թէ որքան՝ քիչ է
ստանում՝ այդ երևում է նրանից, որ ամբողջ երկրի 8,20/0-ն
է միայն կարելի հերկել:

Ճահիճների ջուրը ցամաքեցնելու համար նա ջրերը ժո-
ղովում է արհեստական ջրանցքների մէջ, որով կրկնապատիկ
օգուտ է ստանում: Ճահճի տեղը շուտով արտի կամ մարգա-
գետնի է փոխարկւում, իսկ կառուցած ջրանցքներով նա հեշ-
տութեամբ փոխադրում է իր խուրճերը, խոտը, անտառից կտըր-
տած գերանները և այլն: Բայց չնայած այս բոլորին, երկիրը
այնուամենայնիւ առատ չէ վարձատրում վաստակասէր ֆինն
գեղջուկին և նա կրկին քաղցած է մնում: Հացահատիկների
պակասութիւնը յաճախ սով է առաջացրել ազգաբնակչութեան
մէջ, որի ամենասոսկալի օրինակն էր 1867 թ. սովը, որին
զոհ գնացին 100,000 հոգի:

Հացահատիկներ ցանում են գլխաւորապէս հարաւային
մասերում: Մնացած մասերում հացահատիկները փչանում են,

մանաւանդ գարնանային ցրտից, Հարաւային մասում ցանում են աշնանային հաճար (озимая рожь) և այլ գարնանային հացաբոյսեր, իսկ աւելի հիւսիսում ցանում են գարի և կտահաւա (ленъ)։

Ֆինլանդացիները ճարպիկ ծովագնացներ էլ են։ Բազմաթիւ լճերն ու մօտիկ ծովերը նրանցից փոքր հասակից սկսած հմուտ ու վարժ ձկնորսներ են պատրաստում։ Որսած ձուկը ոչ միայն իրանք են գործածում, այլ և արտահանում են։ Նոյնիսկ արտահանութեան 1,50/0-ը ձկներն են կազմում։ Երկրի հիւսիսային ինակիշները՝ լափլանդացիք որսում են ծովային փոկ և նման կենդանիներ, որոնց մորթը նմանապէս արտահանում են հարեան երկրները։

Երկրի մէջ բաժրակից պատրաստում են զանազան գործուածքներ ու կտորներ, որ արտահանում են այլ երկրներ։ Ամբողջ արտահանութեան 130/0-ը այդ գործուածքներն ու կտորներն են կազմում։

Գործարանային կեանքը սաստիկ եռում է մանաւանդ երկրի հարաւային մասում։ Այդ կողմից աչքի է ընկնում Աբօ քաղաքը, մանաւանդ նաւագործարաններով և մեքենայագործարաններով։

Առատ մարգագետինների շնորհիւ անասնապահութիւնը Ֆինլանդիայում իր զարգացման ամենաբարձր աստիճանի վրայ է գտնւում։ Այդտեղ գլխաւորապէս պահում են մեծ եղջիւրաւոր անասուններ և ոչխար։ Հիւսիսային մասի բնակիշները պահում են և հիւսիսային եղջերուներ։ Կաթնատնտեսութիւնը շատ զարգացած է։

Բաւական է օրինակ բերել Հուրկիյօկկայի իւղագործանը, որ մեծ նշանակութիւն ունի Ֆինլանդական իւղավաճառութեան համար։ Այդ գործարանը հիմնուել է 1895 թ. և այժմ բերում է 1,000,000 մարկից աւել եկամուտ (մօտ 380,000 ռ.)։ Այդ գործարանը գոյութիւն ունի մինչև այժմ և ունի կօօպերատիւ կազմութիւն։ Սկզբում այդ գործարանը ստանում էր կաթը և ինքը իւղ պատրաստում։ Բայց ներկայումս ստանում է միայն կաթի քաշած երեսը, իւրաքանչիւր ընկեր ունի որոշ մատեան, որտեղ իւրաքանչիւր անգամ նշանակում է բերուած երեսի չափը, իսկ շաբաթը մէկ անգամ առանձին առանձին տոկոսների վերածելով ամսի վերջում հաշիւ են տեսնում։

Գործարանը ունի 500 մասնակցող ընկերներ։ 1904 թ. գործարանը ունեցել է 200,000 մարկ զուտ արդիւնք, որից

իւրաքանչիւր անգամ ստացել է 400 մարկ օգուտ, (152 ռ.) իսկ 1905 թ. յունիսին 28,000 մարկ:

Այդպիսի գործարաններում պատրաստուած իւղը անցնում է Անգլիա, որտեղ մրցում է նոյն իսկ դանիական իւղի հետ: Այդպիսի գործարանները հանդիսանում են նաև որպէս ուսումնարաններ: Այդտեղ գործը ղեկավարում են կանայք, որոնք կարճ ճամնակում հմուտ մասնագէտներ են դառնում:

Պիտի ասել, որ հնումը այդ մասնաճիւղերի մէջ ֆինները շատ յետ էին և միայն ձգտում էին, որքան կարելի է մշակել երկիրը և ընդունակ դարձնել երկրագործութեան. բայց 1867 թ. մեծ սովը ստիպեց նրանց միաժամանակ զարգացնել և կաթնային գործը: Մինչև 1860 թուականը կաթնատնտեսական գործը ֆինլանդիայում այնքան զարգացած չէր և միայն արտահանում էր Ռուսաստան, այն էլ մեծ մասամբ Պետերբուրգ: Բայց 1867 թ., երբ իւղի գինը Պետերբուրգում սաստիկ իջաւ, նրանք փորձեցին արտասահման տանել, որտեղ փորձը յաջող անցաւ և իւղը մեծ գնով վաճառուեց: Մինչև այժմ ֆինլանդիան իւղային առևտրով մրցել և ձեռք է բերել ոչ միայն անգլիական շուկան, այլ և ձգտել է գերազանցել Դանիայից: Նւնա քիչ-քիչ յաջողել է և հէնց ներկայումս իր նպատակին հասնելու վրայ է:

Այդ մրցումը պատճառ է դառնում որ աճի իւղագործարանների թիւը: Այսպէս օրինակ Ուլիւքսթոփ նահանգում կային.

1885 թ.	00	գործարան	1891 թ.	249	գործարան
1889 »	96	»	1892 »	339	»
1890 »	152	»	1893 »	485	»

Այդ տարուանից երկրի ամեն անկիւնում մէկ մէկու յետևից բացուեցան նման հաստատութիւններ, որոնք սկզբում բանեցնում էին ձեռքով, ձիով, ջրով և ապա գոլորշիով և համարեա բոլորն էլ շինուած են շվեդական մեթոդով:

Իւղի արտահանութիւնը տարէց տարի աճել է և աճում է: Այսպէս օրինակ 1875 թ. արտասահման է տարւում 4,804,509 քիլօ իւղ. իսկ ապա արտահանուած է:

Ռուսաստան

Արտասահման

1880 թ.	2,742,054	քիլօ	6,544,321	քիլօ
1890 »	2,388,274	»	8,016,232	»
1895 »	831,000	»	14,115,054	»

Արդէն այս պատկերից ընթերցողը տեսնում է թէ որքան աւելի մեծ չափով է արտահանուել ֆինլանդական իւղը, որի գործածութիւնը, կամ աւելի լաւ ասած՝ վաճառը Ռուսաստանում իջնում է, իսկ արտասահմանում ընդհակառակը բարձրանում է աւելի մեծ չափով:

Համարեա միաժամանակ աճում է և պանրի արտահանութիւնը, որ ներկայ ժամանակում հասնում է տարեկան 500,000 քիլօի:

50 տարի առաջ Ֆինլանդիան այդպիսի բերքեր արտահանում էր հազիւ 15 միլ. մարկի, այնինչ ներկայումս այդ չափը հասնում է 150 միլ. մարկի. որ կը լինի 57 միլ. ռուբլի: Բայց դեռ ևս աճում է օրէցօր այն էլ հսկայական քայլերով:

Կաթնային բերքերի արտահանութեան կողմից Ֆինլանդիան պարտաւոր է այն բնիկ ընկերակցութիւններին, որոնց կարելի է պատահել ֆինլանդական համարեա բոլոր գիւղերում: Այստեղ ոչ մի համայնք չկայ, որ չունենայ մի որեւէ ընկերակցութիւն: 1905 թ. ապրիլին Ֆինլանդիայում գործող ընկերութիւնների թիւը հասնում էր 468-ի: Ահա այս հանգամանքն ինկատի ունենալով, տեղային կառավարութիւնը նոյն իսկ պարտաւորեցուցիչ օրէնք է սահմանել, որի համաձայն բոլոր ուսումնարաններում աշակերտին ծանօթացնում են այս կամ այն տեսակի ընկերակցութիւնների գործունէութեան և որ գլխաւորն է նրա ծրագրի հետ:

Կրօնը եւ ժողովրդական սկզբնական ուսումը.

Հնումը ֆինները կռապաշտ էին, բայց զաղթելով այդ կողմերը նրանք սակաւ առ սակաւ առետրական և այլ շփումն են ունենում մանաւանդ շվեդների հետ, որտեղից կաթոլիկ կրօնը մուտք է գործում ֆինների մէջ: Բայց շուտով հրապարակ է գալիս բողոքական կամ լիւթերական կրօնը և սկսում է այն մեծ մրցումը, որ տեղի ունեցաւ վերջին դարերում Ներոպայի հիւսիսային և կենդրոնական մասերում: Հրապարակ են գալիս զանազան մարդիկ, գլխաւորապէս հոգեւորականներ, և սկսում են կրօնական վէճերը: Բայց բողոքականութիւնը յաղթող է հանդիսանում շնորհիւ մի քանի բանիմաց և հռչակ վայելող մարդկանց, որոնք կրթուել էին Գերմանիայում և լիւթերի մօտ: Այդ ժամանակ արտասահմանում կրթուած շատ ֆինն գիտուններ սկսում են թարգմանել հին և նոր կտակարանները և տարածում ժողովրդի մէջ: Դրանց շնորհիւ գրագիտութիւնն էլ քանի գնում զարգանում է: Ժա-

մանակի հոգևորական քարոզիչների բուն նպատակն է լինում ժողովրդին այնպիսի յարմարութիւն տալ, որ ինքը կարողանայ կարդալ և հասկանալ կրօնական գրքերը: Կարճ ժամանակում ամբողջ Ֆինլանդիան համարեա բողոքական է դառնում:

Հիւսիսային մեծ պատերազմի ժամանակից յունադաւանութիւնն էլ սկսում է քիչ առ քիչ մուտք գործել, բայց այնուամենայնիւ Ֆինլանդիան մնում է բողոքական:

Ֆինլանդիայում եկեղեցին մեծ ազատութիւն է վայելում: Այդ երկում է մանաւանդ ծխական պատուո՞րների ընտրութեան ժամանակ, որ կատարւում է բոլորովին դեմոկրատիական ձևով: Ընտրողական իրաւունքը պահուած է որոշ փոփոխութիւններով: Ծխական եկեղեցիների պաշտօնեաները համարեա բոլորն էլ ընտրւում են այդ ձևով: Նրանք ստանում են համապատասխան որոշ արդիւնք: Ամենատարին պաշտօնեան ստանում է 1000 մարկ (380 ռ.) միւս տնտեսական պիտոյքների հետ: Գլխաւոր պատուորները ստանում են 2000—10000 մարկ, որ կը լինէր 760 ռ.—3800 ռ. և երբեմն էլ նոյն իսկ անէլի:

Պատուորի ընտրութեան ժամանակ պակաս նշանակութիւն չեն տալիս և նրա կնոջը: Ահա թէ ինչու: Իւրաքանչիւր ծխատէր պատուր ունի իր առանձին գրասենեակը, որտեղ դրուած են հոգևոր թերթեր, հոգևոր գործեր իրանց լրացուցիչ մատեաններով: Ընդհանրապէս իւրաքանչիւր շաբաթ երեկոյ ծխականները դիմում են այդտեղ որոշ գործով: Մէկը ուզում է փոխուել մի այլ ծխական համայնքի մէջ, իսկոյն նրա անունը արձանագրւում է այդտեղ յատուկ մատեանում: Միւսին երեխայ է ծնուել կամ բարեկամն է մեռել, այդ բոլորը յայտնւում է մատեան մօցնելու համար: Այդտեղ շատ յաճախ գալիս են երիտասարդները՝ անձամբ խորհուրդ հարցնելու և վկայական կամ հրաման ստանալու, մօտիկ օրերում ամուսնանալու համար: Իսկ որ ամենագովելին է, այդտեղ են գալիս գիւղացիները խորհուրդ հարցնելու այս կամ այն կարիքի մասին: Այս բոլորի մէջ քահանան բոլորովին հաւասար է ծխականի հետ: Իսկ այդ միևնոյն ժամանակ պատուորի կամ քահանայի կինն էլ է զբաղուած յատուկ գործով: Նա էլ ունի իր առանձին ընդունարանը, որտեղ ընդունում է ծխական կանանց: Վերջիններս հերթով դիմում են նրան ու խորհուրդ հարցնում իրանց յատուկ կարիքների մասին:

Պատուորի գործունէութեան գլխաւոր կէտերից մէկն էլ այն է, որ նա պարտաւոր է ամուսնանալ ցանկացողներից ու

որոշ վկայական ստանալ, որը եւրոպական բառով կոչուում է կոնֆերմացիա: Պատուիրի պարտքն է հսկել նաև այսպէս կոչուած «գիրտութեան դպրոցի» (Skriftskolor) վրայ: Այդ դպրոցը որոշ դասարաններ ունի 4 շաբաթուայ դասընթացով, որտեղ նախապատրաստում են 15—18 տարեկան երիտասարդներին: Օրէնքով որոշ գրագիրութիւն է պահանջուում, որից յետոյ միայն իրաւունք է տրւում ամուսնանալու:

Ընդհանրապէս հոգևորականները այստեղ մեծ գործ են կատարում, հսկելով «ընթերցանութեան քննութեան» (läsförhör) վրայ: Դրա համար ծխերը բաժանուում են զանազան խմբերի, որոնցից իւրաքանչիւրը բաղկացած է լինում 15—20 ծխից: Այդ խմբերի հետ սկսում է քննութիւնը, որի արդիւնքը առանձին առանձին նշանակւում է յատուկ եկեղեցական մատենաներում:

Կրօնական հանդիսակատարութիւններից կը յիշեմ կիրակնօրեայ հանդէսը:

Կիրակի առաւօտեան ժամի 10-ից արդէն ժողովուրդը հաւաքւում է փայտաշէն եկեղեցու բակը: Այդտեղ ծխականները խօսում են օրուայ հարցերի մասին: Այդ ժամանակ եկեղեցու բակը քաղաքային այգու կամ որևէ զրօսավայրի տպաւորութիւն է թողնում: Այնտեղ վաճառում են զանազան ուտելիքէններ: Շուտով հնչում են և զանգակները, որից ժողովուրդը հաւաքւում է եկեղեցի, որտեղ կարգով նստում են պատրաստ նստարանների վրայ: Եկեղեցին համարեա անշուք է. միակ զարդարանքն է Քրիստոսի մարդեղութեան պատկերներից մէկը: Եկեղեցու արևմտեան մասում կանգնած է խումբը: Սկզբում սկսում են երգել որոշ աղօթքներ, ապա քահանան կատարում է պաշտամունքը: Վերջը նա կարդում կառավարչական նոր կարգադրութիւններ, հոգևոր ատենանների որոշ վճիռներ և այլն:

Շաբաթուայ ընթացքում, ճաշերից յետոյ, պատուրը և ծխականները հաւաքւում են մի որևէ դահլիճ և այդտեղ կարդում են մի գլուխ Աստուածաշունչից, որի մասին և վիճաբանում են ու խորհրդակցում:

Ընթերցողները արդէն աեսնում են թէ հոգևորականութիւնը ինչպիսի դեր է խաղում ժողովրդի կրթութեան գործում:

1856 թ. Աղէքսանդր II կայսրը Ֆինլանդիայի համար մի կանոնադրութիւն է հրատարակում, որը բացառապէս դպրոցներին էր վերաբերւում և որի գլխաւոր կէտերն էին. ա) սկզբնական ընթերցանութիւնն ու գրագիրութիւնը պիտի առաջ գնային նոյն կերպով, այսինքն պէտք է աւանդուէին տրֆեարուար, 1906.

ներում, հոգևորականների հսկողութեամբ. բ) դրանից բարձր ուսման համար պէտք է յատուկ դպրոցներ շինուէին. գ) այս վերջին դպրոցները գիւղական հասարակութեան համար պարտադիր չեն, այլ կամքով, իսկ ցանկացողները որոշ նպաստ էին ստանում կառավարութիւնից. դ) Այդ տեսակ թէ գիւղական և թէ քաղաքային դպրոցները ենթարկուում էին միայն ժողովրդին: Հոգևորականութիւնը այստեղ ոչ մի դեր չպիտի խաղար:

Այդ գործի համար պաստոր Սիգնէուսը յանձնարարութեամբ արտասահման է գնում՝ նոր մանկավարժական դպրոցներն ուսումնասիրելու համար: Շուտով նա վերադառնում է, բերելով Շուէյցարական մեթոդը: Իր ծրագրի մէջ Սիգնէուսը պնդում էր որ Ֆիզիքական աշխատանքը անհրաժեշտ է: Այս առաջարկը չնդունուեցաւ Սենատի կողմից և դրա պատճառով գործը գլուխ եկաւ միայն 1866 թ. մայիսի 11-ին մի քանի փոփոխութիւններով: Մի քանի տարուց յետոյ մշակուում է մի նոր լրացուցիչ կանոնադրութիւն, որի համաձայն գիւղական հասարակութիւնները պարտաւոր էին դպրոցներ ունենալ և առանց բացառութեան ուսման տալ իրանց որդիներին:

Յինլանդական սկզբնական ուսում տարածող դպրոցներից արժէ յիշատակել քաղաքային դպրոցները:

Կանոնադրութեան համաձայն քաղաքները պարտաւոր էին ունենալ այնքան դպրոց, որքան կարիք կայ, այսինքն որտեղ կարողանային սովորել այն բոլոր երեխաները, որոնք յարմարութիւն չունեն գիւղական ուսումնարաններում սովորելու: 70 ական թուականներին բոլոր քաղաքները դպրոցներ ունէին:

Քաղաքային դպրոցները երկու տեսակ են. ա) Ստորին (lägre folkskolor), որոնք բացառապէս 7—10 տարեկան երեխաների համար են. բ) Բարձր (högre folkskolor), որոնք 10—14 տարեկան երեխաների համար են: Առաջին տեսակի դպրոցները երկսեռ են, իսկ երկրորդը միասեռ: Բայց երկրորդ տեսակի դպրոցներում ևս կան բացառութիւններ, երբ կամ կարդացողները քիչ են կամ միջոց չկայ առանձին ուսումնարան շինելու:

Ստորին դպրոցները սովորաբար 2 դասարան ունեն, որոնցից առաջինը պարտաւորական դասարան է, իսկ երկրորդը երկու տարուայ դասընթաց: Վերջին կամ բարձր դպրոցները բաժանուում են երկու մասի, այսինքն երկու դասարանի: Դրանցից իւրաքանչիւրը առանձին երկու տարուայ դասընթաց

ունի. իսկ երբեմն էլ բոլորովին բաժանուած են և դառնում են առանձին չորս միամեայ դասընթաց: Կանոնադրութեան համաձայն աշակերտների թիւը պատրաստականում 40-ից չպիտի անցնի, իսկ միւս դասարաններում 60-ից:

Գալով ծրագրներին, պիտի ասել որ երկուսն էլ որոշ չափով բազմակողմանի են: Ստորին դպրոցներում աւանդուած է կրօն, ֆիններէն, գրութիւն, թուաբանութիւն՝ երկրաչափական ձևերով հանդերձ, զծագրութիւն, երգեցողութիւն և մարմնամարզութիւն: Իսկ բարձր դպրոցներում, բացի վերև յիշած առարկաներից, նաև ծանօթութիւն հայրենի գրականութիւնից, աշխարհագրութիւն, պատմութիւն, չափագրութիւն, բուսաբանութիւն և կենդանաբանութիւնը: Աղջիկները պարապում են ձեռագործով, իսկ տղաները այգեգործութեամբ և այլ արհեստներով: Այս վերջիններին կարող են մասնակցել և աղջիկները, բայց ոչ պարտադիր:

Պատրաստական դասարաններում պարապմունքները լինում են 2—4 ժամից ոչ աւել, իսկ միւս դասարաններում 4—6 ժամ: Ուսումնական տարին տևում է 32 շաբաթ և Ծննդեան տօներով բաժանուած է երկու կէսերի (семестры):

12 տարեկանից բարձր աշակերտները, որոնք առանձին յարմարութիւններ չունեն սովորել տուած դասը կամ պատրաստել տուած գրութիւնը, կարող են մնալ երեկոյեան դպրոցում, որի համար առանձին սենեակներ են յատկացրուած:

Վարձարութեան չափը պիտի ասել շատ չնչին է: Ամենամեծ չափն է 2 մարկ (76 կոպ.) իւրաքանչիւր կիսին:

Քաղաքային ուսումնարանի հետ ծանօթանալով՝ գիւղական ուսումնարանները բոլորովին հակապատկեր է թոււոյ: Քաղաքում դպրոցները կոչւում են ստորին և բարձր: Իսկ գիւղերում բոլոր դպրոցները բարձր են: Սրա ամենագլխաւոր պատճառն այն է, որ քաղաքում բանուոր ընակիչը շատ դժուարութիւն է կրում իր երեխային գրագիտութիւն սովորեցնելու, այն ինչ գիւղում, ինչպէս տեսանք, հոգևորականութեան հսկողութեամբ նախապատրաստուած է գեղջուկ երեխան բարձր դպրոցի համար:

1897 թ. Մէյմի տուած կանոնադրութեամբ ուսումը գիւղերում պարտադիր է և 3 տարուայ ընթացքում երեխան կարողանում է պատրաստ լինել բարձր դպրոցի համար: Այդ կանոնադրութեամբ այնպիսի մասերի պիտի բաժանուեն բոլոր գիւղական համայնքները, որպէսզի բոլոր երեխաները կարողանան դպրոց յաճախել: Այնտեղ որտեղ 30 աշակերտ կայ հասարակութիւնը պարտաւոր է նոր դպրոց հիմնել: Իսկ եթէ

աշակերտների թիւը 50-ից անցնում է, այն ժամանակ պէտք է հրաւիրէ և նոր ուսուցիչ:

Աղքատ հասարակութիւններին որոշ նպաստ է տրւում: Այդ նպատակով 1897 թ. սէյմը բաց է թողել 50,000 մարկ կամ 19000 ռ.: Բացի դրանից հասարակութիւնը կարող է 60/60-ով փող վերցնել պետական գանձարանից: Երբեմն նոյն իսկ ծախում է անտառի որոշ մասը և ամբողջապէս յատկացնում այդպիսի համայնքների:

Այդպիսի դպրոցներում միաժամանակ կարելի է պարապել երկու սեռի հետ, եթէ միայն դրանց թիւը 50-ից չէ անցնում:

Գիւղական այդ բարձր դպրոցների դասընթացը նոյնն է ինչ քաղաքային դպրոցներում: Ուսումնական տարին տևում է 36 շաբաթ, իսկ դաս օրեկան լինում է 5—6 ժամ: Վարձատրութիւնը նոյնպէս չնչին է 1 մարկ (38 կ.) ամբողջ կիսամեակին: Վարձի կէսը յատկացնում է ուսուցչին, իսկ կէսը ուսումնարանին:

Վարձատրութիւնից ազատ են այն բոլոր աշակերտները, որոնք կամ աղքատ են և կամ հեռու են ապրում ուսումնարանից: Բայց չմոռանամ ասել, որ կան նաև բոլորովին ձրի դպրոցներ: Այդպիսի դպրոցների թիւը 1894/95 ուսումն. թուին եղել է 220/0:

Շաբաթուայ մէջ գիւղական ուսուցիչը երկու կամ երեք անգամ ճաշից յետոյ լրացուցիչ դասեր է տալիս դպրոցաւարտներին: Այդպիսի լրացուցիչ դասերի համար նա վարձատրութիւն ստանում է 250 մարկ (կամ 90 ռ.), եթէ պարապած ժամերի թիւը հաւասար է 150-ի: Նման լրացուցիչ դասեր 1897 թ. եղել են 40 դպրոցներում:

Համարեա բոլոր դպրոցների մօտ գրադարան-ընթերցարաններ կան, որտեղ հաւաքում են այն բոլոր գրքերը, որոնք թոյլատրուած են գրաքննչից: Բացի դրանից, պէտք է յիշել և այն գրագիտական ուսումնարանները, որոնք գտնւում են հոգևորականութեան հսկողութեան տակ:

Այդպիսի դպրոցներ կան ամբողջ Ֆինլանդիայում: Բոլոր գիւղերը բաժանուած են շրջանների: Թեմակալ հոգևորականի կարգադրութեամբ 2000 բնակիչը պիտի ունենայ մի ուսուցիչ, որ շրջում է բաժանմունքները և իւրաքանչիւր շրջանում մնում է 6—8 շաբաթ, հաշուելով տարին 40 շաբաթ: Կան նաև նման շրջիկ ուսուցչուհիներ, որոնք կատարում են նոյն դերը իհարկէ նոյն կարգով: Բոլոր շրջիկ ուսուցիչները գլխաւորապէս դուրս են գալիս Թաւաստգոսի սեմինարիայից:

Այդտեղից դուրս են գալիս նաև ուսուցչուհիները Միայն 1896 թ. այդ սեմինարիան տուել է 13 ուսուցիչ և 47 ուսուցչուհի:

Այդպիսի շրջիկ ուսումնարանների թիւը տարէցտարի աճում է: Միայն 1896 թ. բացուել է 108 նման ուսումնարան: Այդ ուսումնարանների վրայ հսկում է գլխավոր պատուորը (Kyrkoherde) իր օժանդակ վերակացուների միջոցով: Այդպիսի դպրոցներ պիտի յաճախեն 7 տարեկան այն բոլոր երեխաները, որոնք չեն կարողանում սովորել տանը և որևէ այլ դպրոցում:

Այս շրջիկ դպրոցները բաղկացած են երկու բաժանմունքներից, որտեղ շարաթուայ ընթացքում աւանդում է:

Ա. բաժանմ. Բ. բաժանմ.

Ընթերցանութիւն	11	8
Սրբազան պատմ.	5	8
Հաւատոյ հանգանակ.	4	6
Գրութիւն.	3	3
Հոգևոր երգեցող.	6	6
Թուաբանութիւն	—	3
	29	34

Հոգևորականութեան հսկողութեան տակ կան նաև բազմաթիւ կիւրակնօրեայ դպրոցներ: Սոքա բաւական տարբերութիւն են ներկայացնում այն կիւրակնօրեայ դպրոցներից, որպիսիները ընթիանրապէս հասկանում ենք մենք: Այդտեղ բացառապէս աւանդում են բարոյական, առողջապահական և կրօնական առարկաներ:

Գիւղական այս կամ այն դպրոցների ուսուցչիները և ուսուցչուհիները, ինչպէս ասացինք, սովորում են հոգևոր սեմինարեաններում, որոնց թիւը 4 է: Սեմինարիաներում տեսական դասընթացը տևում 3 տարի, իսկ գործնականը մի տարի: Բոլոր սեմինարիաներին կից կան և ստորին ժողովրդական դպրոցներ, որտեղ նորաւարտները պարապում են գործնականով:

Այդ ուսուցչական սեմինարիաներում աւանդում են. կրօն, հանրամատչելի հոգեբանութիւն, մանկավարժութիւն, տարբական մարդակազմութիւն և առողջապահութիւն, ֆինանսերէն, շինարարութիւն, ֆինլանդական պատմութիւն և ճիւղագրութիւն, աշխարհագրութիւն, մաթեմատիկա, բնական պատմութիւն,

գծագրութիւն և նկարչութիւն, գեղագրութիւն, երգեցողութիւն, նուագաձուլութիւն և մարմնամարզութիւն:

Ուսումնական սեմինարիայում միայն կրօնն է հոգևորականութեան հոկողութեան տակ, իսկ ֆինանսաձուլութեանը զանազան հասարակութիւնից ընտրուած լիազօր հոգաբարձուների հսկողութեան տակ: Սրանք թուով 6 են և պարտաւոր են ստիպել ծնողներին երեխաներին ուսումնարան տալու, այլև ներկայ են լինում երբեմն դասերին և քննութիւններին:

Սկզբնական կրթական հաստատութիւններից ինձ ֆնում է յիշել գիւղական ճեմարանը, որը եթէ ոչ առաւել գոնէ պակաս նշանակութիւն չունի ֆինլանդացի գիւղացու համար: Այդ տեսակ ճեմարաններ յաճախում են մեծ, տարեքաւոր գիւղացիներ: Այդ տեսակ ճեմարանների ուսումնական տարին տևում է նոյեմբերի 1-ից մինչև մայիսի 1-ը և շաբաթական աւանդում է:

Կրօն	2 ժամ	Թուարանութիւն	5 ժամ
Ֆիններէն և ֆին. գրակ.	10 »	Ֆինլ. ընդհ. կազմակ.	1 »
Քաղաքագիտական պատմ.	4 »	Առողջապահութիւն	1 »
Աշխարհագրութիւն	2 »	Նկարչութիւն	3 »
Բնական պատմութիւն	4 »	Հաշուապահութիւն	2 »
Գիւղատնտեսութիւն	1 »	kantele-ի նուագած.	2 »
Անասնաբուժութիւն	1 »	Ֆիզ. զան. աշխատ.	14 »
Կաթնատնտեսութիւն	1 »	Խոհարարութիւն	
Երգեցողութիւն	2 »	(միմիայն կանանց)	18 »

Այս ցուցակից արդէն պարզ է թէ ֆինն ժողովուրդը ուրքան գիտակցօրէն է վերաբերւում դէպի իւր առօրեայ տնտեսական գործերը: Այնտեղ նա այլևս չէ ֆնում շուարած, երբ հիվանդանում է իր գործող անասունը: Նա իր տնտեսական պարապմունքի տեսականը արդէն սովորում է այդ ճեմարաններում:

Ընթերցողները թող չմոռանան, որ շատ շատերը իրանց կրթութիւնը և գլխաւորապէս մասնագիտական ուսմունքը ստանում են կաթնատնտեսական ընկերակցական (cooperativ) հաստատութիւններում, որոնց մասին համառօտ կերպով արդէն յիշեցինք առաջ:*)

*) Մասնագիտական դպրոցներ 1900 թ. կային. 2 բարձր և 14 ստորին գիւղատնտեսական դպրոց, 5 արհեստական, 3 ձի պայտելու, 1 բարձր և 14 ստորին կաթնատնտեսական դպրոցներ, 17 անասնաբուժական

Եզրափակենք սկզբնական կրթութեան մասին մի ողես գիտնականի հետեւեալ խօսքերով. «Ֆին ժողովրդական. դըպ-
րոցը ոչ թէ երեխաներ է տալիս, որոնք որոշ գրքեր են
կարդում, այլ քաղաղացիներ, որոնք գիտեն թէ ինչով
են պարտական հայրենիքին, ինչպիսի կարիքներ ունի հայ-
րենիքը, աշխատանքի ինչպիսի ձևը կարող է օգնել նրան
ծառայելու համար: Այդ պատճառով նոքա խոր գիտակցու-
թեամբ և բուռն կերպով սիրում են իրանց հայրենիքը,
որ նրանց համար ամեն ինչ է: Նորա շահերի հետ համա-
ձայն է ազնիւ ֆիննի իւրաքանչիւր քայլը և դորա մէջ ոչ մի-
այն բնութեան պայմաններն են ահագին ծառայութիւն մատու-
ցանում, որոնք միշտ բնիկ ֆիննի մէջ զարգացրել են ինքն-
ուրոյնութեան գաղափարը, այլև ուսումնարանի ազդեցու-
թիւնը, որին հոգի են ներշնչել լաւագոյն անձնաւորութիւններ:
Նրանք երեխաների մէջ կրթել են աշխատասիրութիւն և ազ-
նուութիւն»:

Իւրաքանչիւր ֆինն մանուկ գիտէ և վառ սիրում է մի
ֆինն բանաստեղծի ոտանաւորը. «Եթէ որևէ մէկը կը խախտի
հիմնական օրէնքները, վերցրու զէնքը, Ֆիլլանդիայի՛ քաղա-
քացի»:

Ֆինլանդիայում 7—15 տարեկան մօտ 500000 երեխայ
կայ, իսկ նրանցից չէ սովորում միայն 40/0-ը:

Միջնակարգ դպրոցներ

Ֆինլանդական միջնակարգ դպրոցները բաժանուում են
երկու մասի:

Ա. Տղամարդկանց ըաժին. սա բաժանուում է երկու ճիւղի 1)
դասական դասախօսութիւններ և 2) ընթացական դպրոցներ: Դը-
րանք երկուսն էլ ունին 8 դասարան: Երկու մասում սովորող-
ները ընդունուում են համալսարան, որոշ բնութիւն տալուց

դպրոցներ: Մի գիւղաանտեսական դպրոցին ընկնում է 33, 523 բնակիչ, այն
ինչ Ռուսաստանում այդ թիւը հասնում է 700,000-ի: Դուռ չենք հաշուում
հողագործական և անտառային արհեստագործական դպրոցները:

յիտոյ: Միջնակարգ դպրոցները բոլորն էլ պետական են, բայց կան նաև մասնավոր նման դպրոցներ:

1) Դասական ճիւղում աւանդուած է.

	Ա.	Բ.	Գ.	Դ.	Ե.	Ջ.	Է.	Ը.	դասարաններ
Կրօն	2	2	2	2	2	2	2	2	
Ֆիններէն	4	2	2	2	1	1	1	1	
Շվեդերէն	8	4	4	4	2	2	2	2	
Լատներէն	—	6	6	6	6	6	6	6	
Ռուսերէն	—	—	3	3	2	4	4	4	*)
Յունարէն ոչ պարտադիր	—	—	—	—	(2)	(4)	(4)	(4)	
Գերմաներէն	—	—	—	—	3	3	3	3	
Ֆրանսերէն ոչ պարտադիր	—	—	—	—	—	(3)	(2)	(2)	
Անգլաբարձրութիւն և պատմ.	4	4	3	3	3	3	3	3	
Մաթեմատիկա	6	5	5	5	4	4	4	4	
Ֆիզիկա	—	—	—	—	—	—	2	2	
Բնական պատմութիւն	—	2	2	2	2	2	—	—	
Տրամաբանութիւն	—	—	—	—	—	1	1	1	
Գեղագրութիւն	2	2	—	—	—	—	—	—	
Երգեցողութիւն	2	1	1	1	1	(1)	(1)	(1)	
Մարմնամարզութիւն	2	2	2	2	2	2	2	2	
Շարաքական	30	30	30	30	30	30	30	30	
						(31)	(31)	(31)	

Բէալական դպրոցներում աւանդուած են.

	Ա.	Բ.	Գ.	Դ.	Ե.	Ջ.	Է.	Ը.
Կրօն	2	2	2	2	2	2	2	2
Ֆիններէն	4	2	2	2	1	1	1	1
Շվեդերէն	8 *)	4 *)	4 *)	4 *)	2 *)	2 *)	2 *)	2 *)
Ռուսերէն	—	2	3	3	3	3	4	4
Գերմաներէն	—	4	4	3	2	1	1	1
Ֆրանսերէն	—	—	—	—	4	4	2	2
Անգլերէն	—	—	—	—	—	2	2	2
Անգլաբարձրութիւն և պատմ.	4	4	3	3	3	3	3	3
Մաթեմատիկա	6	5	5	5	6	6	6	6
Ֆիզիկա և քիմիա	—	—	—	—	—	—	3	3
Բնական պատմութիւն	—	2	2	2	2	2	1	1
Գեղագրութիւն	2	2	—	—	—	—	—	—
Նկարչութիւն	—	—	2	3	2	2	1	1
Երգեցողութիւն	2	1	1	1	1	(1)	(1)	(1)
Մարմնամարզութիւն	2	2	2	2	2	2	2	2
	30	30	30	30	30	30	30	30
						(31)	(31)	(31)

*) Փակագծում գրուած դասերը պարտադիր չեն:

*) Այդ երկու ծրագիրն էլ առաջ է բերուած շվեդական մասում եղած դպրոցների ծրագրից, ուստի և գերակշռող ոյժէ ներկայացնում շվեդերէնը, իսկ ֆինլանդական մասում այդ աղիւսակը մնում է նոյնը, միայն ֆիններէնը և շվեդերէնը փոխում են իրանց տեղերը:

Բ. կանանց բաժին.—Կանանց բաժինը ունի մի մաս, որը բաղկացած է 2 պատրաստական և 5 հիմնական գասարաններից: Այդտեղ աւանդուում է.

	Ա.	Բ.	Գ.	Դ.	Ե.	Ձ.	Է.
Կրօն	3	2	2	2	2	2	2
Ֆինանսերէն	6	5	3	2	2	3	2
Շմեղներէն	—	4	2	2	2	2	2
Գերմաներէն կամ ֆրանսերէն	—	—	6	5	5	5	5
Ֆրանսերէն կամ գերմաներէն լրաց. կուրս.	—	—	—	—	2)	3)	3)
Աշխարհագրութիւն և պատմութիւն	4	4	4	4	3	3	4
Մաթեմատիկա	3	4	4	4	4	4	3
Բնական պատմութիւն և առողջապահութ.	—	—	—	2	2	2	3
Գեղարվեստութիւն	2	2	2	2	—	—	—
Նկարչութիւն	—	—	—	—	2	2	2
Ձեռագործ	3	2	2	2	2	—	—
Երգեցողութիւն	2	2	2	2	1	1	1
Մարմնամարզութիւն	3	3	3	3	3	3	3
	26	28	30	30	28	27	27
					30)	30)	30)

Բերած աղիւսակներից ընթերցողները տեսան թէ իւրաքանչիւր առարկայ ինչչափով են անցնում: Բայց միւս առարկաները մի կողմը թողնելով, ընթերցողների ուշադրութիւնը կը հրաւիրէի «մարմնամարզութիւն» անուան դէմ գտնուած թուերի վրայ, որոնք պարզում են ֆինլանդական դպրոցների իսկական արժանիքը:

Այդ դպրոցներում դասաւանդող բոլոր ուսուցիչները պէտք է ունենան համալսարանական դիպլոմ: Ովքեր չունեն՝ կարող են ձեռք բերել, որոշ քննութիւն տալով, որ լինում է գրաւոր և բանաւոր:

Ուսուցիչները իրանց դասերի համեմատ ստանում են ուժիկ: Նրանցից աւագ ուսուցիչը ստանում է 5,500 մարկ (մօտ 2000 ռ.) շաբաթական 14 դասով, լեկտոր (լեզուի ուսուցիչը) 4000 մարկ (1500 ռ.) 18 դասով. կոլլեգան (կրտսեր պաշտօնակից ուսուցիչ) ստանում է 2000—3000 մարկ (760—1300 ռ.) 22 դասով: Ուսուցչուհիները ստանում են.

Աւագ ուսուցչուհին՝ 2000—28000 մարկ (760—1060 ռ.) իսկ վարժուհին՝ 1800 մարկ (685 ռ.):

Ուսուցչուհիները իրանց կրթութիւնը ստանում են յատուկ կանացի գիմնազիաներում և բացի դրանից պարտաւոր են լրացուցիչ դասընթացներում քննութիւն տալ:

Աւագ ուսուցիչը և աւագ ուսուցչուհին կատարում են նաև վերատեսչի պաշտօն. նրանք են կառավարում ամբողջ

ուսումնարանը, ուսուցչական և մանկավարժական խորհուրդները:

Ուսումնական տարին համարեա բոլոր դպրոցներում ըսկաւում է սեպտեմբերի 1-ից (մեր օգոստոսի 20-ին) և վերջանում է մայիսի 31-ին (մեր 19-ին): Ամբողջ տարին Մանգեան տօներով երկու կիսամեակի է բաժանւում: Մանգեան տօնը տեւում է մի ամիս:

Աշակերտները դպրոց են ընդունւում քննութիւն տալով: Իւրաքանչիւր կիսամեակին վճարում են 20 մարկ (7 ռ. 60 կ.), իսկ աշակերտուհիները վճարում են 40 մարկ (15 ռ. 20 կ.):

Դասերը դասաւորուած են առաւօտեան 8—11 ժ.-ը և 1—3-ը: Դասի սկզբին կարդում են յատուկ աղօթք, իսկ շաբաթ օրը վերջին դասից յետոյ կարդում են կիրակի օրուայ գիրքը: Զնայած որ ըստ կանոնադրութեան տօն և կիրակի օրին աշակերտներն ու աշակերտուհիները պարտաւոր են եկեղեցի դնալ, բայց ներկայումս խախտուած է այդ կանոնը, աչքի առաջ ունենալով աշակերտների կամ աշակերտուհիների չկամութիւնը:

Մեծ դասամիջոցը տեւում է 2 ժամ, որի ժամանակ աշակերտները պարտաւոր են դուրս գնալ դասարաններից: Պարզ եղանակներին նրանք դուրս են գալիս բակը, իսկ ցուրտ օրերին միջանցքը, որտեղ զբաղւում են կամարմամարզութեամբ և կամ այլ խաղերով: Բնական է, որ այդ միջոցում դասարանի օդը բոլորովին մաքրւում է: Ընդհանրապէս պէտք է ասել, մեծ ուշադրութիւն են դարձնում աշակերտի ֆիզիքականի վրայ: Նոյնիսկ փոքրերը բոլորովին ազատութիւն են վայելում: Գարնանը և աշնանը զբաղւում են բուսաբանական մարզերում, իսկ ձմեռը սահում են սահնակներով և չմուշկներով: Ամառը զբօսանքի են դուրս գալիս հեծանիւով և կամ նաւակներով: Տօն օրերին փողոցները լցւում են զբոսնող աշակերտներով և աշակերտուհիներով:

Քննութիւնները համարեա վերացնուելու վրայ են:

Դպրոցի ներքին կեանքը զուրկ է ձևականութիւններից: Տարազը որոշ չէ, հսկողութիւնը թոյլ և բարեկամական: Դպրոցական կանոնադրութիւնը թոյլ է տալիս յանդիմանել և զրկել ընկերների հետ խօսելուց: Դասերից յետոյ կարելի է իբրև պատիժ թողնել ուսումնարանում, բայց 2 ժամից ոչ աւել:

Այստեղ պիտի կանգ առնել մի երևոյթի վրայ, որի կողմից ֆինլանդական աշակերտութիւնը իրաւունք ունի պարծենալու. դա աշակերտական ընկերակցութիւններն են, որ կոչւում են կոնվենտներ: Բոլոր կոնվենտներն էլ կազմուած են բարձր դասարանցիներից: Ըստ ծրագրի, զրանց նպատակն է:

մտերմացնել սաներին միմեանց հետ և զարգացնել բոլորի մէջ մի ընկերական բարի վերաբերմունք: Նրանք ունեն իրանց յատուկ ընկերական դատարանը, որտեղ դատում են ընկերների մեղանշումները: Վարչութիւնը ինքը շատ անգամ այս կամ այն աշակերտին յանձնում է ընկերական դատարանին, լաւ ըմբռնելով այդ միջոցի փրկարար դերը:

Աշակերտութիւնը եռանդով առաջ է տանում ինքնազարգացման գործը, որի համար հրատարակում է ձեռագիր թերթեր, ժողովներ է գումարում, դասախօսներ է հրաւիրում և այլն: Իւրաքանչիւր շաբաթ մէկ անգամ ընդհանուր ժողով է լինում, որտեղ քննուում է ուսումնարանական կեանքի վերաբերեալ այս կամ այն հարցը և աշակերտների կարիքները:

Վերջերս վարչութիւնը աշակերտներին յանձնեց դասեր դասաւորելու իրաւունքը, որով հին դասաւորութիւնը փոխուեցաւ: Այդ փոփոխման համաձայն դասերը սկսւում են ժամի 9-ից և վերջանում են 4-ին:

Մօտ 15—20 տարի է ինչ այդ միասեռ դպրոցներից մի քանիսը միացել և կազմել են երկսեռ դպրոց: Այդտեղ հէնց փոքր հասակից տղայ և աղջիկ կըթոււմ են միասին, որոնց մէջ իհարկէ բարեկամական կապ է ստեղծւում: Այդտեղ չըկան այն հրէշաւոր նախազգուշութիւնները և հետևանքները, որ ընդհանրապէս երևում են մեր դպրոցներում:

Համալսարաններ եւ համալսարանական կեանք.

Ֆինլանդիայի առաջին համալսարանը հիմնուել է Աբօում 1640 թուին գններալ նահանգապետ Պետրոս Բրազէի (1638—1640 և 1648—1654) օրով: Կառավարութիւնը, կըթուած և բարեխիղճ պաշտօնեաների կարիք զգալով, հիմնում է այդ համալսարանը: 1640 թ. մարտի 26-ին Շվեդիայի Նրիստինիա թագուհին ստորագրեց համալսանի հաստատութեան թուղթը, իսկ նոյն թուի յուլիսի 15-ին փոխարքայ Պետրոս Բրազէն մեծ հանդիսով բացաւ համալսարանը: Աբօի Ռոթէվիուս եպիսկոպոսը նշանակուեցաւ առաջին պրոկանցլեր, այսինքն համալսարանի վարչութեան աւագ, իսկ պրոֆեսոր Պետրիուսը առաջին տեսուչ: Համալսարանի գլուխ էր կանգնած կանցլերը, որը ընտրւում էր համալսարանական վարչութիւնից: 1646 թուից կանցլերի պաշտօնը շնորհում են Պետրոս Բրազէին, որը վարում է այդ պաշտօնը մինչև իր մահը, 1680 թ.: Բացի այդ կառավարող անձնաւորութիւններից կայ և մի կառավարիչ ժամին, որ կոչւում է կոնսիստորիա (consistorium academicum):

Այս մարմինը հանդիսանում է որպէս դատաստանական ատեան և կազմուած է բոլոր ուսուցչապետներից և տեսչից։

Այդ ատեանի գործը հնումը մանաւանդ շատ մեծ էր, որովհետեւ համալսարանի սեփականութեան մէջ էին մտնում և հողեր, անտառներ, որտեղ գործում էին բաւական թուով մըշակներ և մշտական բանուորներ։

Սկզբում համալսարանն ունէր 11 պրոֆեսոր, որոնցից երկուսը ֆինն էին, իսկ 9-ը շվեդներ։ Համալսարանը բաղկացած էր 4 ֆակուլտետից։ ա) աստուածաբանական՝ 3 պրոֆեսոր, բ) փիլիսոփայական 6 պրոֆեսոր, գ) իրաւաբանական և դ) բժշկական՝ մի մի պրոֆեսոր։

Առաջին տարին համալսարանն ունէր 44 ուսանող, իսկ հետեւեալ տարին 300-ից անցնում էր։ Ուսանողները շուտով բաժանւում են «հայրենակցութիւնների», որ 1643 թ. օրինաւոր կերպարանք է ստանում։ Այդ «հայրենակիցները» կառավարւում էին տեսուչներով (инспекторъ), որոնց ընտրում էին իրանք ուսանողները իրանց ուսուցչապետներից։

Այդ հայրենակիցների խմբերը ունէին յատուկ գանձարան և յատուկ ընկերութիւններ (корпорация)։ Նորեկ ուսանողները պարտաւոր էին ենթարկուել իրանց մեծ ընկերներին (seniores)։

Առաջին փիլիսոփայակն ֆակուլտետի մագիստրոսական աւարտման շարադրութիւնները (magisterpomotion) ներկայացրին 1643 թ. մայիսի 6-ին, որի ժամանակ մեծ հանդէս կատարուեց։ Այդ օրուանից արդէն 3 տարին մի անգամ կատարւում է այդ խորհրդաւոր հանդիսակատարութիւնը։

Համալսարանի կեանքում զանազան պաշտօնեաներ *) իրանց ջանքերը գործ են դնում հաստատուն և պահանջի համեմատ հողի վրայ դնել համալսարանը։ Ապա փոքր Յովնան Գեդելիուս (պրոկանցլեր 1690—1718) ուշադրութիւն է դարձրնում մանաւանդ կրթութեան ճիւղին վրայ։

Հէնց այդ ժամանակներում սկսւում է կարլ XII և ռուսների պատերազմը, որը զինուորներ էր պահանջում։ Ուսանողներին սկսեցին զօրախաղ սովորեցնել։ Շատ ուսանողներ զէնքը ձեռներին մամնակցում են կռուին։

1711 թ. հրդեհը լափում է Աբօի մի մասը, որտեղ է

*) Դրանցից են. պրոկանցլեր Ռոթիվիուս (1640—1652), առաջին տեսուչ Էսկել Պետրիուս, որը պրոկանցլեր էր 1652—1757, պրոկանցլեր Թեդերիուս 1658—1664 թ., Մեծ Յոնան Գեդելիուս (պրոկանցլեր 1664—1690)։

լինում և համալսարանը: 1752 թ. կրկին վերաբացւում է համալսարանը և մինչդեռ 1750 թ. փառաւոր հանդիսակատարութեամբ տօնում էին համալսարանի հարիւրամեակը, 1742 թ. կրկին պատերազմ է ծագում, որից համալսարանի գործունէութիւնը կանգ է առնում: Յաջորդ տարին վերստին բացւում է և սկսում են դասախօսութիւնները:

1808-1809 թ. պատերազմը կրկին իր աւերիչ նշանակութիւնն է ունենում համալսարանի վրայ: Ուսանողները և ուսուցչապետները խոհեմութեամբ մնում են Աբօում, որի համար Աղէքսանդր 1-ը մեծ յարգանք է տածում դէպի այդ կրթական հաստատութիւնը: Նա հրամայում է ճանաչել համալսարանի բոլոր իրաւունքներն ու կարգերը, ինչպէս շվեդական տիրապետութեան ժամանակ: 1811 թ. հաշտութիւնից յետոյ համալսարանը հրաւիրում է և 6 այլ ուսուցչապետներ:

Հաշտութիւնից յետոյ համալսարանի կանցլերութիւնը անցնում է Նիկոլայ Պաւլիչի ձեռքը, որի գահ բարձրանալուց յետոյ, իշխանութիւնը անցնում է նորա ժառանգի ձեռքը: 1827 թ. Աբօի ¹⁾ մասը այրող և երկու օր տևող հրդեհը ստիպում է կառավարութեանը համալսարանը փոխել Հելսինգֆորս, «Ալեքսանդրեան կայսերական համալսարան Ֆինլանդիայում» անունով: Շուտով կանցլերութիւնը անցնում է ֆինլանդիական գործերը վարող նախարարի ձեռքը:

Հելսինգֆորս փոխադրուելուց յետոյ, 1828 թուից համալսարանի համար նոր կեանք է սկսում:

Համալսարանի մատենադարանը աւելի բարգաւաճ դրութիւն է ստանում:

Ուսանողները կատարեալ ազատութիւն են վայելում: Նրանք իրանք են կարգադրում քննութիւնները: Իւրաքանչիւրը կարող է քննութիւն տալ, երբ իր համար ցանկալի է: Բայց այստեղ չպիտի մոռանալ, որ նրանք աւելի քան բարեխիղճ են դէպի այդ արտօնութիւնը:

Համալսարանում երկու տեսակ քննութիւն կայ. ա) հասարակական քննութիւն (öfientliga examina) և բ) մասնաւոր հայեցողութիւն (enskilda tentamina), բայց չմոռանա՞նք ասել, որ հասարակական քննութիւնը ներկայումս մի ձևականութիւն է ճանաչուած:

Աստուածաբանական ֆակուլտետներնում պատմոր լինել ցանկացողները պարտաւոր են տալ այսպէս կոչուած աստուածաբանական աւարտման քննութիւն. (teologisk dimissions-examin).

Իրաւաբանական բաժիններում քննութիւնները բաղմա-

տեսակ են: Պետական ծառայութիւն մտնողները մի քանի տեսակ քննութիւններ են տալիս:

- Ա. ստորին վարչական քննութիւն (lägre förvaltningstexamen)
 Բ. վերին » » (högre förvaltningstexamen)
 Գ. իսկական իրաւաբանակ. » (rättsetamen)

Իրաւաբանական գիտութիւնների կանդիտատի աստիճան (juris utriusque kandidat) ստանալու համար տալիս են առանձին քննութիւն, որը հաւասար է երկրորդ և երրորդ քննութիւններին միասին վերցրած:

Կայ մի այլ քննութիւն, որով ստացւում է իրաւաբանական լիցենցիատի աստիճան (juris utriusque licentiat):

Բժշկական բաժիններում քննւում են բոլոր բնագիտական, մարդակազմական և բնախօսական առարկաներից: Այստեղ ևս քննութեան համեմատ տրւում է երկու աստիճան՝ կանդիտատի և լիցենցիատի աստիճան:

Փիլիսոփայութեան համար տրւում է գիտական և կրօնական փիլիսոփայութիւնից, գերմաներէն, ֆրանսերէն կամ անգլերէն լիզուններից փորձութիւն՝ pro exercitio, պատմական փիլիսոփայութեան և լատիներէնից որոշ շարադրութիւն գրել՝ տուած որևէ նիւթի մասին (pro gradu):

Այժմ գանձ ուսանողական կեանքին:

Համալսարանում ուսանողները լսում են բոլորովին ձրի: Գննութիւնները բաւական լուրջ են. ընդհանրապէս համալսարան են մտնում միջին դպրոցներ աւարտողները, միայն մի քանի առարկաներից քննութիւն տալով: Տեսչի տուած տեղեկութիւնների համաձայն 1893—96 թ. ընդունուել են 1667 ուսանողներ, միջին թուով մի տարւում 356 ուսանող:

Նորեկները ընդունուել են. աստուածաբանական ֆակուլտետ—99 հոգի, իրաւաբանական՝ 252 հոգի, պատմաֆիլոլոգիական՝ 300, և ֆիզիքոմաթեմատիկական՝ 416 հոգի: Դրանց հասակները բռնել են 15—30 տարեկանը: 1893—96 թ. թ. ամբողջ ուսանողների թիւը հասնում էր 1909.

Ուսանողութիւնները ևս բոլորովին նոյն իրաւունքներն են վայրլում, ինչ ուսանողները: Առաջին ուսանողութիւն ընդունուել է 1870 թ., այդ օրուանից ուսանողութիւնների թիւը գնալով աճել է և 1898 թ. արդէն ուսանողութիւնների թիւը 288-ի է հասնում: Ուսանողութիւնները ընդունւում են բոլոր ֆակուլտետներում, բացի աստուածաբանականից, որտեղ մինչև այժմ ոչ մի

դէպք չէ եղել: Չէ անգեղուած, այլ ուսանողուհիները իրանք չեն ընտրում այդ ճիւղը:

Ուսանողները և ուսանողուհիները ունեն իրանց յատուկ գրադարանը 50,000 կտոր գրքերով:

Հէնց համալսարանի սկզբից ուսանողական կեանքը բարելաւ զարգացման ճանապարհի վրայ է դրուել: Ուսանողները ունեն որոշ տօներ, երբ նրանք խրախճանք են սարքում: Դրանցից նշանաւոր է «մայիսեան» ուսանողական տօնը: Ուսանողական մայիսեան տօներից նշանաւոր էր 1848 թ. մայիսեան տօնը, որը մեծ նշանակութիւն ունի ֆինլանդական ուսանողական պատմութեան մէջ: Այդ տօնին երգուեց Իոնեքերգի «Հայրենիք» հիմնը, որից յետոյ հռետոր Ֆրիդրիխ Սիգնէուսը մի փայլուն ճառ արտասանեց: Այդ օրուանից ուսանողութեան մէջ աճում է աղգայնական ոգին և 1851 թ. հրապարակ է գալիս այդ ոգու արդիւնքը: Այդ թուին պիտի տօնուէր Նորդինստումի կանցլերութեան 25 ամեակը, որի ժամանակ հրաւիրուած էին և ուսանողները: Դրանցից 40 հոգի հրաժարուեցան մասնակցելու այդ տօնակատարութեանը, որով իրանց վրայ զբաւեցին պետութեան ուշքը: 1852 թուին իշխանութիւնը արգելում է հայրենակցական ընկերութիւններ կազմելը, իսկ որ գլխաւորն է, փակում է փիլիսոփայութեան ամբիօնը, այդ առարկան վտանգաւոր համարելով: Ներկայումս կան 6 հայրենակցական ընկերութիւններ, որոնք կառավարւում են ինսպեկտորներով: Հայրենակցական ընկերութիւնների նախական ձևը աւելի ևս կատարելագործուած կերպով ընդունուած է այժմ ուսանողութիւնից: Նրանք իւրաքանչիւր տարի մի անգամ տօնում են իրանց տօնը կապելով մի որևէ պատմական օրուայ հետ:

Իւրաքանչիւր հայրենակցութիւն ունի իր ծրագիրը, որը մշակել են իրանք ուսանողները և հաստատել է տեսուչը: Իւրաքանչիւր ուսանող ոչ միայն անդամ է հայրենակցութեան, այլ և ամբողջ ուսանողութեան in corpore անդամ: Ուսանողական ընդհանուր ժողովներում քննւում են այն բոլոր հարցերը, որոնք վերաբերում են ուսանողական գործին, կեանքին, մատենադարանին, դրամագլխին և այլն:

Այդ հայրենակցութիւնները ընտրում են երեք գիտնական աստիճան ունեցող անձնաւորութիւն, որոնցից տեսչի կարգադրութեամբ մէկը նշանակւում է փոխ-կանցլեր, մէկը որպէս ուսանողութեան նախագահ, իսկ երրորդը որպէս փոխ-նախագահ: Բացի դրանից, ուսանողները ունեն 12 անդամից կազմուած մի ժողով, որը կարգադրում է բոլոր ընթացիկ գործերը: Տեսուչը

դրանցից 7-ին հաստատում է, որպէս իսկական անդամներ իսկ 5-ին որպէս փոխանդամներ: Նախագահը և փոխնախագահը չեն կարող ժողովի անդամ ընտրուել: Ժողովը իր միջից ընտրում է մի նախագահ, մի տնտես և մի մատենադարանագետ. բոլոր ծախքերը կամ օգուտը կարգադրւում է ուսանողների անմիջական ընդհանուր ժողովով:

Ուսանողները մեծ յարգանք ունեն ժողովրդի բոլոր խաւերում: Նրանք շատ յաճախ համերգներ, ներկայացումներ, երեկոյթներ, վիճակախաղեր են տալիս, որից ստացած արդիւնքը կարգադրւում են ընդհանուր ժողովի վճռով: Այդպիսի փողով նրանք շինել են ուսանողական տունը, որ բացուել է 1870 թ. նոյեմբերին: Ամբողջ շէնքը բաժանուած է որոշ մասերի: Կայ մի մեծ դահլիճ, որ յատկացրուած է ընդհանուր ժողովների և համերգների համար: Միւս փոքրիկ դահլիճները յատկացրուած են հայրենակցական ժողովներին: Բացի այդ, այս շէնքում ապրում են այն ուսանողները, որոնք քաղաքում ծնողներ չունեն:

Շատ յաճախ հաւաքւում են բոլորն այրենակցական ընկերակցութիւնները իրանց դրօշակներով: Նրանք ունեն և մի այլ մեծ ընդհանուր դրօշակ: Այդպիսի հանդիսով նրանք դիմաւորում են նոր եկող որևէ պատուելի անձնաւորութեան: Մայիսի 1-ից նրանք սպիտակ գլխարկ են դնում, որոնց «կոկարդի» տեղ կպցնում են փոքրիկ ոսկեգոյն քնար: Ջնայած որ մայիսի մէկը միայն ուսանողական տօն է, բայց այնուամենայնիւ նրանց միանում են և բնակիչներից շատ շատերը:

Այդպիսի թափորով նրանք հաւաքւում են քաղաքի կենտրոնը, որտեղ, սովորական ցոյցերից յետոյ, սպիտակ գլխարկներով կենանը խաղում է դէպի ուսանողական տունը, երգելով ազգային-ուսանողական մեծ հիմնը: